

УДК 340.158

СЕМЕНОВА А.П.

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ АЛІМЕНТНИХ ВІДНОСИН ЗА КОДЕКСОМ ПРО ШЛЮБ ТА СІМ'Ю УРСР 1969 РОКУ

Статтю присвячено врегулюванню аліментних правовідносин Кодексом про шлюб та сім'ю УРСР 1969 року. Детально проаналізовано види аліментів, розмір і порядок їх стягнення. Визначено суб'єктний склад аліментних правовідносин. Установлено, які обставини впливали на визначення розміру аліментів. Описано добровільний і примусовий порядки стягнення аліментів і заборгованості по їх сплаті.

Ключові слова: аліменти, заборгованість по аліментах, неповнолітні діти, непрацездатні члени родини, утримання, шлюб.

Статья посвящена урегулированию алиментных правоотношений Кодексом о браке и семье УССР 1969 года. Детально проанализированы виды алиментов, размер и порядок их взыскания. Определен круг субъектов алиментных правоотношений. Установлены обстоятельства, которые влияли на определение размера алиментов. Описаны добровольный и принудительный порядки взыскания алиментов и задолженности по их уплате.

Ключевые слова: алименты, задолженность по алиментам, несовершеннолетние дети, нетрудоспособные члены семьи, содержание, брак.

The article is devoted to the regulation of alimony legal relations with the Code of Marriage and Family of the USSR in 1969. The types of alimony, size and the order of their collection are analyzed in detail. In the article the circle of subjects of alimony legal relations is defined. It was determined which circumstances influenced the determination of alimony size. The voluntary and compulsory procedures for collecting alimony and arrears for their payment are described.

Key words: alimony, arrears on alimony, minor children, disabled family members, maintenance, marriage.

Вступ. У XX столітті у країнах, що належали до соціалістичного табору, здійснилася своєрідна революція в законодавчому регулюванні сімейних відносин, у результаті чого змінився й підхід до розуміння сім'ї, взаємин між членами родини. На тлі економічних, політичних, громадянських змін відходить на другий план роль жінки як домогосподарки, а на перший план виходить жінка, яка на рівні з чоловіком матеріально забезпечує сім'ю і стає економічно самостійною особою. Причиною таких змін була передусім обов'язковість праці для всіх членів радянського суспільства. Як і на чоловіка, на жінку лягають обов'язки, пов'язані з утриманням одного з подружжя або інших членів родини, сплата аліментів. Результатом відображення таких змін став Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР 1969 року.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження правового регулювання аліментних правовідносин за Кодексом про шлюб та сім'ю 1969 року, а саме: визначення суб'єктів аліментних правовідносин з урахуванням ступеня родинних зв'язків, установлення фактів, які впливали на визначення розміру утримання та процесуальний порядок стягнення аліментів.

Результати дослідження. Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР 1969 року містив детальну регламентацію аліментних правовідносин. Зокрема, Кодекс передбачав такі види аліментів:

- аліменти на утримання одного з подружжя;
- аліменти на утримання неповнолітніх дітей;
- аліменти на утримання повнолітніх дітей;

- аліменти на користь батьків;
- аліменти на утримання інших членів сім'ї та близьких осіб.

Кодекс про шлюб та сім'ю 1969 року покладав взаємний обов'язок матеріального утримання членів подружжя. У разі відмови здійснювати утримання той із подружжя, хто був непрацездатним, мав право звернутися до суду з позовом про призначення аліментів.

Утримання на одного з подружжя призначалося лише в тому випадку, якщо той, з кого аліменти стягувалися, був спроможний їх сплачувати.

У редакції Кодексу 1969 року в примусовому порядку аліменти стягувалися у твердій грошовій сумі, яка повинна була виплачуватися щомісяця. Згодом такий порядок був змінений, й аліменти почали стягуватися в частково від усіх видів заробітку, до яких також включалися виплата заробітної плати у вигляді натуральних продуктів.

Аліменти на одного з подружжя могли призначатися як під час перебування сторін у шлюбі, так і після його розірвання. Аліментні виплати після розірвання шлюбу призначалися у випадках, якщо непрацездатність виникла протягом року після розірвання шлюбу (в 1984 році термін, протягом якого виникала непрацездатність, збільшено до півтора року); якщо один із подружжя досягав пенсійного віку протягом п'яти років після розірвання шлюбу, якщо шлюбні відносини були тривалими. При цьому Кодекс 1969 року не встановлював точної кількості років, проведених у шлюбі, необхідних для визнання шлюбних відносин тривалими.

Окремим видом утримання одного з подружжя було утримання жінки під час вагітності й під час перебування у відпустці по догляду за дитиною. Максимальний термін відпустки після народження дитини становив три роки. Окрім цього, за жінкою-матір'ю також закріплювалося право на отримання аліментів, якщо вона доглядала хвору дитину, на весь час хвороби дитини, але не більше як до досягнення дитиною шести років.

Кодекс про шлюб та сім'ю 1969 року містив чіткий перелік випадків, за яких один із подружжя втрачав право на отримання аліментних виплат. До таких випадків належали вступ у нові шлюбні відносини, відновлення працездатності, яка була причиною призначення аліментів, а також покращення матеріального становища отримувача аліментів, за якого зникла необхідність у додатковому утриманні від подружжя.

Стаття 35 Кодексу 1969 року встановлювала обставини, за наявності яких аліменти не присуджувалися або присуджувалися на обмежений термін: «нетривале перебування подружжя у шлюбних відносинах; негідної поведінки, у шлюбних відносинах того з подружжя, який потребує матеріальної допомоги; якщо непрацездатність того з подружжя, який потребує матеріальної допомоги, стала наслідком зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами чи вчинення ним злочину» [1].

Варто зазначити, що право на утримання від одного з подружжя могло виникнути лише в разі офіційно зареєстрованого шлюбу. Фактичний шлюб не породжував правових наслідків [3, с. 77].

Кодекс про шлюб та сім'ю 1969 року покладав рівною мірою на чоловіка та жінку обов'язок щодо морального й фізичного виховання неповнолітніх дітей. Зрозумілим є факт, що виховання дітей, підготовка їх до самостійного життя, піклування про здоров'я, здобуття освіти є неможливими без матеріального забезпечення. У разі відмови від добровільного виконання обов'язку матеріального утримання дитини таке утримання призначалося судом у вигляді аліментів.

Суд призначав аліменти у вигляді кратної суми до розміру заробітку платника аліментів або у твердій грошовій сумі. Найчастіше аліментні виплати призначалися у вигляді частини від заробітку. При цьому Кодекс 1969 року закріплював конкретні розміри таких аліментів: на одну дитину призначалися виплати у вигляді 1/4 доходу платника аліментів, на двох дітей – 1/3 доходу, на трьох і більше дітей – 1/2 доходу. Аліменти у твердій грошовій сумі, яка підлягала сплаті щомісяця, призначалися тільки у випадках, якщо дохід платника аліментів був нерегулярним, виплати заробітної плати або її частини здійснювалась у натуральній формі, або в інших випадках, коли стягнення кратної до заробітку суми було неможливим чи обтяжливим.

Розмір утримання на неповнолітніх дітей залежав не тільки від величини доходу того з батьків, хто їх сплачував, а й від таких виняткових обставин, як тяжке захворювання, каліцтво дитини або інші обставини, за яких дитина потребувала додаткових матеріальних витрат.

Окрім випадків збільшення встановлених розмірів аліментів, Кодекс містив випадки, за яких розмір аліментів міг бути меншим. До таких випадків належали наявність у платника аліментів інших дітей, якщо в разі сплати присуджених аліментів ці діти опинялися в менш вигідному матеріальному становищі порівняно з дітьми, на яких стягувалося утримання;

наявність інвалідності в платника аліментів, яка перешкоджає трудовій діяльності або є причиною додаткових витрат платника аліментів; наявність у неповнолітніх дітей самостійного заробітку. Цей перелік не був вичерпним, і суд міг зменшити розмір аліментів також з інших поважних причин.

Окремо Кодекс про шлюб та сім'ю 1969 року регулював випадки, при яких аліменти сплачувалися одразу на дітей від різних чоловіків (жінок). Так, за наявності декількох рішень судів про стягнення аліментів, якщо сумарна їх сума перевищувала кратні розміри, встановлені Кодексом, платник аліментів мав право звернутися до суду з позовом про зниження розміру виплат.

Суд також міг стягнути аліменти в повному розмірі, зменшити або звільнити від їх сплати, якщо неповнолітня дитина перебувала на державному утриманні або перебувала в державному виховному закладі.

Окремим видом утримання були аліменти на повнолітню непрацездатну дитину. Якщо дитина, яка досягла 18-річчя, через фізичний стан не мала здатності до праці й самостійно не могла себе матеріально забезпечувати, вона мала право на утримання від працездатних батьків. У редакції 1969 року Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР такий вид аліментів визначав у частковому відношенні до доходів платника й установлював максимальний розмір відрахувань: 1/4 заробітку батьків на одну дитину, 1/3 – на двох дітей, 1/2 – на трьох і більше дітей. Указом Президії Верховної Ради УРСР 1987 року внесено зміни до Кодексу й встановлено форму сплати таких аліментів у твердій грошовій сумі.

У разі призначення аліментів на непрацездатну повнолітню особу суди враховували матеріальний і сімейний стан платника й отримувача аліментів.

Обов'язок утримувати своїх батьків покладался на працездатних повнолітніх дітей. У разі стягнення аліментів з дітей ураховувалися такі обставини:

- матеріальний стан платника й отримувача аліментів;
- сімейний стан платника й отримувача аліментів;
- можливість стягувача отримувати аліменти з одного з подружжя;
- наявність інших дітей, які зобов'язанні утримувати батьків.

Кодекс про шлюб та сім'ю 1969 року не містив положення, відповідно до якого аліменти з дітей стягувалися в разі непрацездатності батьків.

Суб'єктами аліментних правовідносин, за Кодексом 1969 року, були також дід, баба, сестра, брат, вітчим, мачуха, онуки, пасинки, падчерки та інші особи, які надавали матеріальну допомогу непрацездатним особа, які проживали з ними й вели спільний побут.

Так, утримувати неповнолітніх дітей, за відсутності батьків або якщо останні не мали матеріальної можливості забезпечувати дітей, покладался на діда, бабу, брата, сестру, вітчима, мачуху або осіб, які до цього утримували дитину як члена своєї сім'ї.

На повнолітніх непрацездатних членів сім'ї могли бути стягнені аліменти з онуків, пасинків і падчерок або з осіб, яким стягувач попередніх п'ять років надавав утримання.

Пасинки й падчерки могли бути звільненні від обов'язку утримувати своїх непрацездатних вітчимів і мачух, якщо в судовому порядку доводили, що останні неналежним чином виконували батьківські обов'язки щодо них неповнолітніх.

Аліменти, які стягувалися з інших членів сім'ї та родичів, мали субсидіарний (додатковий) характер аліментних обов'язків, тому що останні виникали тільки в тих випадках, коли виключалася можливість існування основних і первісних аліментних відносин [6, с. 153].

У разі встановлення розмірів аліментів з інших членів сім'ї враховувалися матеріальний і сімейний стан обох сторін і наявність інших родичів.

Кодекс 1969 року встановлював добровільний і примусовий порядки сплати аліментів. Так, при добровільному порядку платник самостійно міг платити аліменти одержувачу або через уповноважений орган за місцем отримання доходів. У разі добровільної сплати аліментів через уповноважений орган платник повинен був звернутися до останнього з письмовою заявою про перерахунок частини заробітку на користь стягувача аліментів.

Згода між платником та отримувачем аліментів формально визнавалася дійсною, але не мала правової сили. Незалежно від наявності згоди та добровільного виконання особа, яка мала право на отримання аліментів, могла в будь-який час звернутися до суду з вимогою про стягнення аліментів так, ніби домовленості не існувало. Суд при цьому керувався імперативними нормами закону, а не укладеною угодою [5, с. 78–79].

Кодекс передбачав, що аліменти отримуються за заявою з дати подачі її позивачем у суд. За минулий час їх можна було отримати, якщо позивач подав докази, що він уживав заходів до

отримання, але не мав змоги для цього внаслідок ухилення відповідача від сплати. Отримати аліменти можна було як на пошті, так і за місцем роботи платника [3, с. 16–17].

Стягнення заборгованості по аліментах за Кодексом 1969 року в порядку виконавчого провадження проводилися за останні три роки й не залежали від того, чи досягла дитина повноліття. Цей строк давності не застосовувався, якщо аліменти не стягувалися через перебування боржника в розшуку.

За позовом платника аліментів він міг бути частково або повністю звільнений від сплати заборгованості, якщо міг довести, що заборгованість виникла через хворобу, важке матеріальне становище його сім'ї або якщо особа, на користь якої присуджені аліменти, ухилялась від їх отримання.

Суд міг змінити раніше присуджений розмір аліментів у разі зміни матеріального або сімейного становища двох сторін аліментних правовідносин або звільнити від їх сплати в разі істотного погіршення матеріального становища платника.

Указ Президії Верховної ради УРСР «Про порядок введення в дію Кодексу про шлюб та сім'ю Української РСР» від 29 грудня 1969 року зазначав, що положення Кодексу про зменшення розміру аліментів і звільнення від їх сплати могли застосовуватися й до випадків, коли такі аліменти присуджувалися за рішенням суду, яке винесене до набрання Кодексом чинності, тобто до 1 січня 1970 року [2].

Висновки. У результаті детального аналізу положень Кодексу про шлюб та сім'ю Української РСР 1969 року можна резюмувати, що аліментні правовідносини в радянському праві досягли значного ступеня розвитку. Законодавець мав на меті забезпечити матеріальні інтереси дитини, непрацездатних членів сім'ї, виховати суспільство в атмосфері поваги до батьків та інших родичів. Досягнення радянського аліментного права стали основою під час прийняття чинного Сімейного кодексу України. Разом із тим Кодекс 1969 року не містив детальної регламентації примусового порядку стягнення аліментів і не визначав порядку стягнення аліментів у разі відсутності доходів у боржника, не передбачав можливості домовленості про розмір і порядок сплати аліментів між стягувачем і боржником.

Список використаних джерел:

1. Кодекс про шлюб та сім'ю: Закон від 20.06.1969 № 2006-VII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2006-07/ed19690620> (дата звернення: 16.12.2018).
2. Про порядок введення в дію Кодексу про шлюб та сім'ю Української РСР: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 29.12.1969 № 2476-VII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2476-07> (дата звернення: 26.12.2018).
3. Антокольская М.В. Семейное право: учебник. 2-е изд. Москва: Юристъ, 1999. 336 с.
4. Бабий Б.М., Таранов А.П., Терлецкий В.М. История государства и права Украинской ССР. Киев: Наукова думка, 1976. 846 с.
5. Кармазін О. Виконання судових рішень, пов'язаних із стягненням аліментів. Право України. 1994. № 7–8. С. 16.
6. Маслов В.Ф. Имущественные отношения в семье. Харьков: Вища школа, 1974. 184 с.
7. Сапейко Л.В. Правове регулювання аліментних обов'язків батьків та дітей: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Харків, 2003. 187 с.